

PALEOLITICUL SUPERIOR CUARȚITIC DIN BANAT

DE

FLOREA MOGOȘANU.

Încă de la primele săpături arheologice privind paleoliticul din Banat, au fost descoperite așchii și chiar unelte din cuarțit în aproape toate straturile de cultură. Nu li s-a dat la vremea respectivă o atenție deosebită și n-au făcut obiectul unui studiu aparte deoarece ele intrau — într-o proporție de altfel destul de redusă — în alcătuirea inventarului stratului de cultură respectiv.

Iată însă că în vara anului 1966, cu prilejul încheierii săpăturilor de la Tincova, au fost scoase la iveală dintr-un sondaj restrâns executat la circa 200 m nord de cunoscuta așezare paleolitică¹ mai multe piese din cuarțit, total independente.

Poate că și de data aceasta prezența acestora ar fi trecut neobservată sau menționată ca o simplă curiozitate, dacă în anul 1967 n-ar fi fost descoperite la Românești-Dumbrăvița alte două straturi de cultură cuarțitice de sine stătătoare.

În fața acestor noi descoperiri a trebuit să admitem în Banat existența mai multor etape de dezvoltare — unele din ele foarte târzii — ale unei culturi cuarțitice aparținând paleoliticului superior. Pentru a vedea însă despre ce este vorba socotim necesară o prezentare mai amănunțită a acestora.

În ordine crono-stratigrafică, vom începe cu așezarea de la Românești-Dumbrăvița, unde, în urma a patru campanii de săpături (1961—1964), fuseseră stabilite patru etape de locuire paleolitică². Dar așa cum am arătat mai înainte, în vara anului 1967, în urma deschiderii unor noi secțiuni, au fost descoperite pe suprafețe într-adevăr restrânse alte două straturi ale căror utilaje au fost făurite aproape în exclusivitate numai din cuarțit.

Primul strat a fost descoperit la circa 1 m adâncime, sub toate celelalte straturile descoperite anterior, devenind astfel, pînă în momentul de față cea mai veche dovadă de locuire paleolitică din partea de nord și

¹ C. S. Nicolăescu-Plopșor și Ion Stratan, *Săpăturile de la Tincova*, în *Materiale*, VII, p. 29—32; Ion Stratan, *Șantierul Tincova*, în *Materiale*, VIII, p. 123—125; Florea Mogoșanu, *Prezența lamelelor Dufour în așezările acropaleolitice din Banat*, în *SCIV*, 18, 1967, p. 141—146.

² Florea Mogoșanu și Ion Stratan, *Noi descoperiri paleolitice în Banat*, în *SCIV*, 17, 1966, 2, p. 335—344.

nord-vest a Banatului. Depunerea geologică din care au fost recoltate piesele din cuarțit este constituită dintr-un lut fin, roșcat-gălbui, străpuns de nenumărate infiltrații cenușii-albăstrui dispuse în profil în general pe verticală. În urma observațiilor de pe teren, s-ar părea că sîntem în fața ultimelor depuneri ale stadiului Würm II. Au fost scoase la iveală 42 de piese, din care numai una din silex, de pe o suprafață de 16 m².

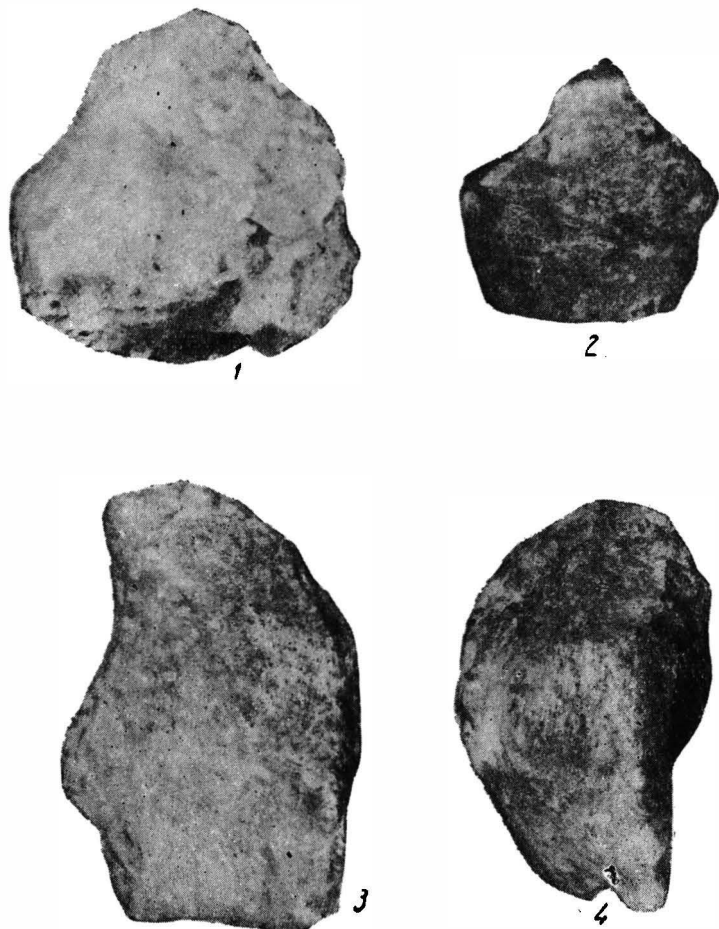

Fig. 1. — Românești-Dumbrăvița. Stratul superior. 1, 2, virfuri musterolde; 3, 4, racloare.

Cuarțitul, materie primă culeasă fără îndoială din prundul văii învecinate a Begăi, sub forma unor pietre de râu (galete), conține multe impurități din pricina cărora culoarea sa obișnuit albă prezintă pigmenți (incluziuni) vineții-roșcați, aceasta probabil din pricina depunerilor în care au zăcut, bogate în concrețiuni fero-manganice și mai ales, așa cum ne-o dovedește

culoarea, bogate în oxizi și hidroxizi ferici³. În ceea ce privește forma și tehnica uneltelor, trebuie să menționăm din capul locului că predomină caracterele musteroide, în ciuda unor vădite eforturi de realizare a unor piese potrivite stadiului de dezvoltare la care se găsea comunitatea respectivă. Această situație se datora — după părerea noastră — în primul rând materiei prime (cuartit), care se pretează foarte greu la o prelucrare îngrijită, evoluată, și în al doilea rând faptului că indivizii respectivi trăind în afara evoluției normale a paleoliticului superior din Banat nu-și însușiseră încă în chip suficient o tehnică avansată, ci continuau să folosească una tradițională, relativ rudimentară, așa cum de altfel procedau și cu materia primă. În ceea ce privește inventarul celor 42 de piese scoase la lumină din acest strat, trebuie să menționăm în primul rând trei vîrfuri musteriene.

Primul vîrf are o formă triunghiulară cu baza ușor rotunjită și cu un plan de lovire drept, larg, căruia i s-a desprins crusta bulgărelui. În afara negativelor unor așchii de pe fața dorsală, nu mai prezintă nici o altă cioplire suplimentară, rămînînd în forma în care a fost desprins din nucleu.

Al doilea vîrf este mai mic și mai puțin tipic. Se înscrie tot într-o formă triunghiulară dar cu laturile mai puțin regulate. Planul de lovire este de asemenea larg, iar la bază, pe partea dorsală, păstrează parțial cortexul.

Al treilea vîrf este și mai mic și are vîrful propriu-zis foarte ascuțit. Spre deosebire de celelalte două, acesta are talonul alungit și acoperit în întregime, tot pe partea dorsală, de cortex. Latura stîngă prezintă către vîrf retușe fine.

În afara acestor vîrfuri, printre cele 36 de așchii și spărturi, au fost identificate și cîteva racloare cu caractere de asemenea musteroide. Unul din ele este lucrat pe o așchie groasă, cu latura stîngă arcuită (convexă) și retușată în partea inferioară. Latura din dreapta este mult mai groasă și abruptă, iar în mijlocul părții dorsale menține cortexul. Alte două exemplare reprezintă tipul de racloar în formă de D, bine cunoscut în mustertianul peșterilor noastre. Sînt lucrute pe așchii care au o latură arcuită, acoperită de cortex, iar latura opusă — parte activă — este parțial convexă, cu retușe fine și urme de întrebuințare.

Dacă aceste unelte ar fi fost descoperite într-un alt mediu, am fi fost tentați să le atribuim mustertianului, dar, atît poziția lor stratigrafică, care nu poate fi pusă la îndoială, cît și prezența în același context a unor unelte (tot din cuarțit) caracteristice, de data aceasta paleoliticului superior, ne îndreptățesc a le stabili o vîrstă mult mai tîrîră. Astfel, în afara uneltelor prezentate mai sus, au mai fost scoase la iveală un nucleu și două gratoare. Nucleul este prismatic (tipic paleoliticului superior) și prezintă de jur împrejur negativele unor așchii lamelare desprinse cu multă atenție. Unul din capetele acestui nucleu păstrează cortexul, iar celălalt a fost pregătit prin detașarea crustei bulgărelui pentru a fi folosit ca plan de lovire. Gratoarele au fost făurite pe așchii care au un capăt retușat. Retușele sînt destul de regulate, abrupte, caracteristice gratoa-

³ Victor Corvin Papiu, *Petrografia rocilor sedimentare*, Ed. științifică, București, 1960, p. 352.

relor din paleoliticul superior. Unul din exemplare are partea activă convexă larg deschisă, iar celălalt o are dreaptă și puțin înălțată.

În ordine cronologică, urmează cel de-al doilea strat cu piese din cuarțit descoperit la Românești-Dumbrăvița. Ca și la Tincova, cuarțitele au fost descoperite în urma unui sondaj executat în afara așezării; paleo-

Fig. 2. — *Românești-Dumbrăvița*. Stratul inferior. 1, nucleu prizmatic; 2, gratoar. Stratul superior. 3, virf musteroïd; 4, racluar.

litice deja cunoscută, în marginea dinspre est a terasei, la circa 150 m distanță. Cele câteva exemplare scoase la iveală — puține la număr deoarece sondajul a măsurat doar 6 m² — au fost găsite între 0,45—0,55 m adîn-

cime, într-o depunere intermediară roșcată cu unele pete brune și altele gălbui-albicioase, care reprezintă zona de contact a stratului superior gălbui-albicios pulverulent cu cel subiacent brun-roșcat.

Inventarul numără doar șapte exemplare dintre care numai două tipice, lucrate dintr-un cuarțit alb, curat, translucid, lipsit de impurități. Tipologic, aceste două piese reprezintă, în chip surprinzător, forme ce aparțin — cu toată poziția lor stratigrafică târzie — unui musterian timpuriu. Este vorba în primul rând de un vîrf musterian voluminos, cu plan de lovire drept și larg acoperit de cortex și cu un bulb de percuție prominent. Piesa se înscrie într-o formă aproape triunghiulară, avînd doar o latură, cea dreaptă, care strică cadrul triunghiului din pricina unei prelungiri. În afara unor așchieri mărunte marginale, vîrfurile nu prezintă pe nici una din fețe urme de retușe, el fiind folosit ca atare, în forma în care a fost desprins din nucleu.

A doua piesă reprezintă un raclor lucrat pe o așchie cu un plan de lovire de asemenea foarte larg, acoperit de cortex și cu bulbul de percuție proeminent. Una din laturi, cea stîngă, a fost retușată pe partea ventrală, prin retușe în trepte tipice musterianului.

În sfîrșit, ultimul strat cu unelte din cuarțit care a fost descoperit la Tincova este situat la numai 0,30 m adîncime, la baza depunerilor holocene cenușii-gălbui, bogate în humus vegetal. Dată fiind suprafața redusă săpată, n-au fost recoltate decît 15 piese între care numai trei piese tipice, toate raclor.

De menționat că între aceste trei raclor există mari deosebiri atît în ceea ce privește tehnica în care au fost realizate, cît și în ceea ce privește forma. Un exemplar este lucrat pe o așchie masivă triunghiulară, acoperită pe partea dorsală pe trei sferturi de cortex, avînd o margine retușată fin și cu urme de întrebuințare. Alt exemplar a fost confecționat dintr-o așchie lamelară cu laturile lungi retușate în trepte (retușe musteriene). Marginile retușate sînt foarte tocite, dovada unei îndelungi întrebuințări. În sfîrșit, ultimul exemplar și cel mai interesant este făcut tot dintr-o așchie lamelară avînd un plan de lovire format din două fațete, care se unesc într-un unghi obtuz. Are o latură care prezintă așchieri mărunte din pricina utilizării, iar cealaltă are pe margine retușe oblice (aurignaciene) și către interior retușe plate „în pojghiță” caracteristice în general uneltelor și mai ales vîrfurilor de săgeată din neolitic.

Din cele prezentate mai sus socotim necesar să reținem ca bază pentru discuție următoarele fapte :

- Straturile cu unelte din cuarțit au un inventar foarte sărac și — cu unele excepții — rudimentar.
- Sînt izolate — atît în timp cît și în spațiu — de așezările în care materia primă o constituie silexul.
- Există pînă în momentul de față trei etape de dezvoltare, începînd cu sfîrșitul stadiului Würm II pînă la baza holocenului.

Este lesne de înțeles că dacă aceste cuarțite ar fi fost descoperite într-o regiune lipsită complet de binecunoscutele culturi ale paleoliticului superior, problema ar fi fost puțin mai simplă ; ar fi trebuit să admitem că sîntem într-o regiune izolată în care au persistat și au evoluat foarte

lent culturi paleolitice străvechi. Dar lucrurile se complică foarte mult dacă ținem seama că ne găsim într-o zonă în care au fost descoperite mai multe așezări paleolitice, cu inventare de unelte de silex foarte bogate și foarte variate.

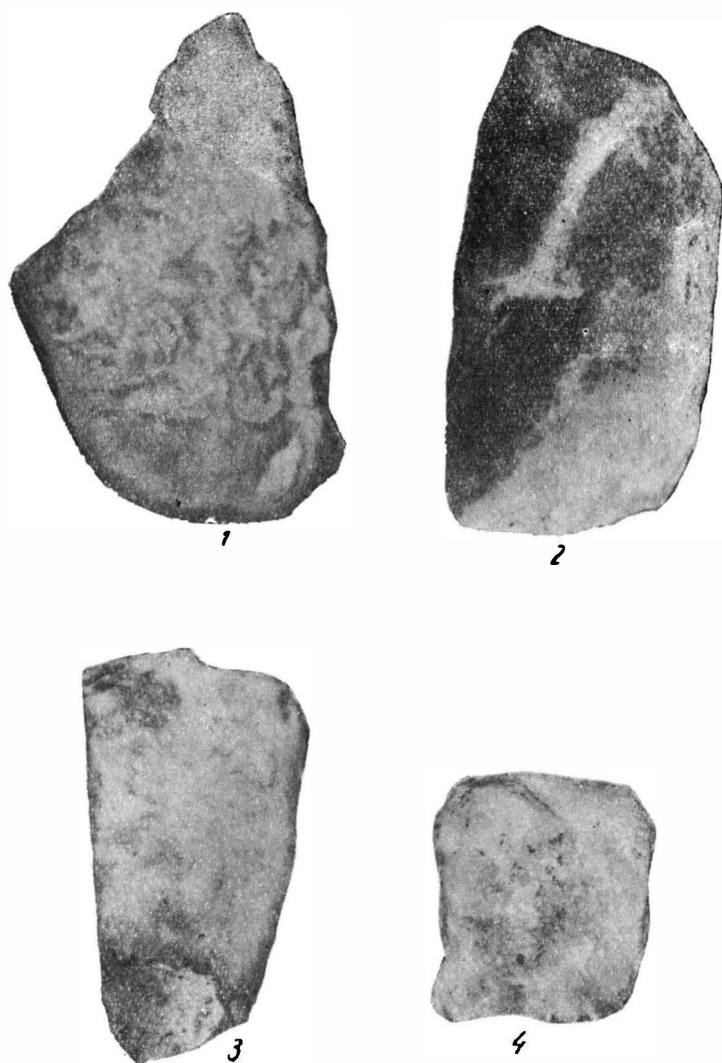

Fig. 3. — *Tincova*. Stratul superior. 1, vîrf musteroid; 2, 3, raclar; 4, gratoar.

În cazul acesta trebuie să admitem că paleoliticul superior din Banat a cunoscut două linii de dezvoltare, una cu un potențial evolutiv mai puternic, și alta care a evoluat foarte lent, independent, rămînînd pînă tîrziu la un stadiu destul de primitiv.

Dacă pentru culturile paleolitice cu unelte de silex am reușit să stabilim că ele, dată fiind poziția geografică a Banatului, au intrat în circuitul evolutiv al culturilor paleolitice din Centrul Europei, pentru „industria” cuarțitică socotim că ar putea să reprezinte supraviețuirea culturilor musteriene adăpostite în peșterile Carpaților Meridionali în care de asemenea, cuarțitul a ocupat un loc foarte important. Ipoteza noastră a fost întărită în anul 1967 prin descoperirea unui mustertian întârziat cuarțitic în Peștera Hoților de la Băile Herculane⁴. Într-adevăr, dacă comparăm piesele de cuarțit descoperite de noi în Banat cu cele din mustertianul din peșterile de la Baia de Fier⁵, Nandru⁶, Ohaba Ponor⁷ și mai ales cu cele descoperite în Peștera Hoților, constatăm o izbitoare asemănare; aceleași virfuri, aceleași racloare și mai ales aceeași predilecție pentru folosirea cuarțitului.

De fapt descoperirile bănățene nu reprezintă un caz cu totul izolat în Europa, pentru aceasta este suficient să amintim cercetările lui K. Absolon⁸ într-o serie de așezări din Europa Centrală unde el a descoperit așa-numitul aurignacian vechi cuarțitic sau pseudomustertian.

În legătură cu problema persistenței acestei culturi paleolitice până în pragul holocenului — așa cum ne-o dovedește stratul superior de la Tincova — trebuie să mai amintim și unele descoperiri epipaleolitice din zona Porților de Fier⁹, de la Schela Cladovei, Insula Banului, Răzvrata și Icoana (com. Ogradena), scoase la iveală în anii 1966 și 1967¹⁰. Descoperitorii acestor așezări au fost surprinși, printre altele, de profuziunea așchiilor de cuarțit — unele din ele tipice — și de lipsa unui inventar litic, în afara citorva excepții, potrivit stadiului de dezvoltare la care se găsea comunitatea respectivă, stadiu bine reprezentat, în schimb, de bogata industrie de os descoperită în același context. Toate încercările descoperitorilor de a stabili analogii directe în regiunile învecinate n-au dus încă la rezultate precise. Părerea noastră este că „industria” cuarțitică a acestor așezări trebuie pusă tot pe seama unei supraviețuiri a culturilor străvechi cuarțitice locale, părere pe care o vedem întrucâtva susținută de noile descoperiri paleolitice din Banat. Situații asemănătoare, dar nu identice, în ceea ce privește folosirea cuarțitului în culturile târzii epipaleolitice (preneolitice), au fost semnalate și în Ungaria, prin descoperirile mai vechi de la Korlat (Fony) și Avasberg¹¹ unde — după unele păreri

⁴ C. S. Nicolăescu-Plopșor, *Raportul privind cercetările și săpăturile arheologice din zona Porților de Fier*, ținut la conferința națională de arheologie, Iași, 1967.

⁵ C. S. Nicolăescu-Plopșor și colaboratori, *Șantierul arheologic Baia de Fier*, în *Materiale*, III, 1957, p. 13—27.

⁶ C. S. Nicolăescu-Plopșor și colaboratori, *Șantierul arheologic Nandru*, în *Materiale*, III, 1957, p. 29—40.

⁷ C. S. Nicolăescu-Plopșor și colaboratori, *Șantierul arheologic Ohaba-Ponor*, în *Materiale*, III, 1957, p. 41—49.

⁸ K. Absolon, *L'aurignacien très ancien (quartzitique) dans l'Europe Centrale, avec ses industries osseuses*, Congrès Préhistorique de France, XIe session, 1934 (extras); K. Absolon și R. Czižek, *Die paläolithische Erforschung der Pekarna-Höhle in Mähren (1927)*, în *Acta Musei Moraviensis*, XXVI—XXVII, Brno, 1932.

⁹ C. S. Nicolăescu-Plopșor, *Raportul privind cercetările și săpăturile arheologice din zona Porților de Fier*, vezi supra, nota 4.

¹⁰ Aceste descoperiri au fost făcute de V. Boroneanț.

¹¹ J. Hillebrand, *Über ein Atelier des „Proto-Campignien” auf dem Avasberg bei Miskolk (Ungarn)*, în *Eiszeit und Urgeschichte*, 5, 1928, p. 53—59.

mai vechi — ar fi existat ateliere (campigiene?) pentru prelucrarea așa-zisului limnocuarțit¹². De asemenea, în sudul Germaniei au fost descoperite mai multe așezări atribuite campigianului, aparținând grupei Wittislinger¹³. În legătură cu aceste descoperiri este interesantă ideea potrivit căreia la baza acestor culturi ar sta așa-numitul aurignacian vechi cuarțitic al lui Absolon¹⁴.

În incheiere, ținem să facem precizarea că, avînd în vedere numărul restrîns al acestor recente descoperiri, problema rămîne încă deschisă în așteptarea unor noi cercetări; deoarece nu pot fi ignorate o serie de complicații privind împrejurările acestor supraviețuiri și mai ales cele de ordin antropologic referitoare la trecerea de la paleoliticul mijlociu la paleoliticul superior, cu toate că prin descoperirea lui *Homo Sapiens Fossilis* în musterianul din peștera Muierii de la Baia de Fier¹⁵, s-ar părea că problema, sub acest aspect, ar fi întrucîtva rezolvată.

LE PALÉOLITHIQUE SUPÉRIEUR QUARTZITIQUE DU BANAT

RÉSUMÉ

À l'occasion des dernières fouilles archéologiques du Banat (la région sud-ouest de la Roumanie) on a découvert trois couches de civilisation, appartenant au paléolithique supérieur, dont les outils ont été confectionnés presque tous en quartzite. Les deux premières couches ont été découvertes à Românești-Dumbrăvița; la première à la partie supérieure des dépôts du stade Würm II (d'après la géochronologie de l'Europe centrale), et la deuxième à la base des derniers dépôts lœssoidaux (W III). La troisième couche, découverte près de l'établissement paléolithique de Tincova, à 0,30 m de profondeur, appartient à l'épipaléolithique. On mentionne en même temps les découvertes récentes épipaléolithiques, dans la zone du futur lac d'accumulation de la centrale hydroélectrique des Portes de Fer, où les outils en quartzite qu'on a trouvés offrent une proportion impressionnante.

L'auteur constate que ces couches sont très pauvres et les matériaux — à peu d'exceptions près — sont rudimentaires, avec prédominance des caractères moustéroïdes; ces couches sont en même temps isolées des découvertes avoisinantes dans lesquelles on trouve des outils (en grand nombre et variés) en silex.

En se basant sur ces observations l'auteur conclut que ces civilisations quartzitiques susmentionnées ont évolué en parallèle avec l'in-

¹² Aceste așezări au făcut în ultimii ani obiectul unor noi cercetări; vezi L. Vertes, *Eine Prehistorische Silexgrube am Mogyorosdomb bei Sümeg*, în *ActaArch — Budapesta*, XVI, 3—4, p. 209—211.

¹³ Hermann Josef Seitz, *Zum Vorkommen mesolithischer Beile, Spalter und Pikel in Süddeutschland*, în *Quartär*, 7—8, Bonn, 1956, p. 152; idem, *Neue Funde aus der Quarztkultur am Schloss Zeil im Allgäu* (extras).

¹⁴ H. J. Seitz, *Eine steinzeitliche Quarztkultur aus der Umgebung von Schloss Zeil im Allgäu*, în *Vorzeit am Bodensee*, 1—4, 1956, p. 51.

¹⁵ C. S. Nicolăescu-Plopșor, *Istoria României*, I, cap. 1, p. 14.

dustrie du silex et qu'elles représentent une survivance des anciennes civilisations quartzitiques moustériennes tardives des grottes des Carpates méridionales.

Ayant en vue le nombre restreint des découvertes et le stade des recherches, l'auteur n'ignore pas les complications quant aux circonstances de ces persistances, de même que celles d'ordre anthropologique.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — *Românești-Dumbrăvița*. Couche supérieure. 1, 2, pointes moustéroïdes ; 3, 4, racloirs.

Fig. 2. — *Românești-Dumbrăvița*. Couche inférieure. 1, nucleus prismatique ; 2, grattoir. Couche supérieure. 3, pointe moustéroïde ; 4, racloir.

Fig. 3. — *Tincova*. Couche supérieure. 1, pointe moustéroïde ; 2, 3, racloirs ; 4, grattoir.